

ISSN 1450-9083
UDK 801

Институт за српски језик САНУ

ЛИНГВИСТИЧКЕ АКТУЕЛНОСТИ

I/1

Београд, 2000

PRASŁOWIAŃSZCZYŻNA I JEJ ROZPAD, pod redakcją J. Ruska i W. Borysia, "Energeia", Warszawa, 1998 [1999], 386 str.

Ovaj zbornik od 42 rada donosi većinu referata pročitanih na istoimenoj međunarodnoj konferenciji "Praslovenski jezik i njegov raspad", održanoj od 5-7. decembra 1996. godine na Jagelonskom univerzitetu u Krakovu¹. Pozvani su bili istraživači iz više zemalja, sa ciljem da se čuju stavovi savremene slavistike po pitanju praslovenskog jezika, njegove geneze, dijalekatskog raščlanjavanja, raspada i nastanka novih slovenskih jezika.

Neposrednih povoda ovom okupljanju u bogatoj i dugoj tradiciji poljske slavistike steklo se više, počev od 50. godišnjice pojave kapitalnog dela T. Lersplavinskog *O poreklu i prapostojbini Slovena*, preko 30. odnosno 50. godišnjice smrti T. Milevskog i M. Maleckog, do 80. rođendana Františka Slavskog, žive legende poljske etimološke nauke i stožernog autora krakovskog *Słownika prasłowiańskiego*.

Zbornik otvara slavljениk F. Sławski (Kraków) člankom "*O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian* Tadeusza Lehra-Splawieńskiego po pięćdziesięciu latach", u kome se osvrće na uticaj i podsticaje koje je ta studija imala na potonje istraživače, koji su se bavili genezom, hronologijom i geografskim lociranjem praslovenskog jezika, a naročito njegovim posebno tesnim vezama sa pojedinim granama zajedničkog indoevropskog prajezika: H. Ulašina, K. Mošinjskog, J. Safareviča, F. Slavskog, Z. Golomba, J. Rozvadovskog, J. Rečeka odnosno A. Mejea, E. Benvenista, A. A. Zaliznjaka, O. N. Trubačova i dr. Knjigu zaključuje prilog arheologa M. Parczewskog (Kraków) "Archeologia o początkach zróźnicowania kulturowego Słowian". Između ova dva, stoji 40 radova (na slovenskim jezicima, nemačkom, engleskom i italijanskom) koji se nižu u sledu od opštijih i teorijskih tema ka posebnima, fokusiranim na određene pojave ili crte od značaja za sve ili više slovenskih jezika. Radovima ne prethode apstrakti niti su praćeni rezimeima, tako da će se ovaj osvrt, i

¹ Govorimo o većini, pošto se poređenjem zbornika sa hronikom skupa (up. M. Бјелетић, *Јужнословенски филолоџ* LIII, Београд 1997, 258-262, sa iscrpnijim opisom pojedinih referata) vidi da u njemu nedostaju na konferenciji izloženi radovi nekih autora (kao što su A. Nepokupnij, J. Reinhart, E. Eichler, H. Schaller, K. Rymut, I. Duridanov, W. Smoczyński, M. Mitu) što nigde nije predmet pomena ili objašnjenja.

pored pretenzija da svakome posveti jednaku pažnju, neizbežno više zadržati na priložima koji iznose provokativnije ideje, originalna rešenja i smelije predloge, nego na itekako dragocenim pregledno-sintetičkim bavljenjima pojedinim temama.

Najveći broj autora bavi se pitanjem razgraničavanja perioda praslovenskog jedinstva i početka raspada, odnosno dijalekatske diferencijacije i profilisanja glavnih dijalekatskih skupina iz kojih su se izdvojili individualni jezici. Tu granicu oni pokušavaju da odrede na različite načine - putem fonetike, morfonologije, tvorbe ili spregom više faktora istovremeno, npr: G. Holzer (Wien) "Zur Rekonstruktion ur-slavischer Lautungen" (na osnovu fonetizma pozajmljenica u neslovenskim jezicima, prosuđuje kako su slovenske reči zvučale posle 600. n.e. nakon "velike ekspanzije", tj. početka raspada praslovenskog jedinstva); S. Warchoł (Lublin) "Prasłowiańszczyzna i jej rozpad w aspekcie chronologizacji procesu palatalizacji spółgłosek" (daje pregledni rad o stanju proučenosti hronološke stratifikacije procesa palatalizacije suglasnika); H. Schuster-Šewc (Leipzig) "Działanie prawa sylab otwartych w późnym okresie języka prasłowiańskiego i jego rola w ukształtowaniu się słowiańskich makrodialektów" (izlaže istorijat problema i sumira dosadašnje rezultate istraživanja delovanja zakona otvorenog sloga u poznom praslovenskom i njegove uloge u formiranju slovenskih makrodijalekata); J. Sabol (Prešov) "K rozpadu praslovanskej slabiky" (donosi pregledni rad o gubljenju praslovenskog sloga); M. Enrietti (Torino) "Osservazioni sull' origine e la scomparsa degli 'jer'" (nastanak i gubljenje psl. jerova stavlja u šire fonetske okvire tako što analizira paralelizam vokalskih promena u vulgarnom latinitetu i u poznom praslovenskom, te predlaže da se gubljenje jerova proglasi 4-om tendencijom koja je dovela do raspada praslovenskog jezika); W. Boryś (Kraków) "Prasłowiański - poprasłowiański. Na granicy dwóch epok" (polazeći od evolucije slovenske imenske fleksije, predlaže neke formalne elemente za povlačenje granice između praslovenskog i poznopraslovenskog jezika); H. Birnbaum (Los Angeles) još jednom se pita "Jak długo trwał okres prasłowiański?" (oslanjajući se na fonetske činjenice - koje jedino smatra pouzdanima - sudi da se praslovenski protezao kroz dvomilenijumski period, od 1000. p.n.e. do 1000 n.e., pri čemu prvu četvrtinu čini balto-slovensko jedinstvo, dok poslednjih pet vekova traje raspad praslovenskog jezika. Zatim pokazuje da se u novijoj literaturi nalaze i neke bitno drugačije procene tih hronoloških međa); K. Steinke (Erlangen) "Indo-germanisch - Urslavisch - Latein. (Zur Problem von Sprachverwandtschaften)" (ne dovodeći u sumnju neophodnost postojanja modela u nauci, preispituje valjanost Šlajherovog, u osnovi darvinističkog, modela "jezičkog stabla" koji se pokazao te-

ško održivim zbog nemogućnosti da posluži kao podloga za nadogradnju drugim validnim teorijama, kakva je npr. Šmitova teorija "jezičkih talasa" koja uvažava dijatopijsku dimenziju jezičkog variranja i faktor jezičkog kontakta u nastanku jezičke promene. Model "jezičkog stabla" podesan je jedino za predstavljanje divergentnih procesa u jeziku, dok se za konvergentne razvoje pokazao neupotrebljivim. Autor apeluje da se slavistika ne lišava saznanja do kojih se došlo u romanistici i indoevropceistici, tj. da se pitanju rekonstruisanja i definisanja praslovenskog jezika ne pristupa izolovano, nego sagledavajući ga kao pojavu analognu već prepoznatim sistemima jezika konstrukta – kakav je vulgarnolatinski u odnosu na svoje izdanke, romanske jezike – i jezik fikciju, kakav je praindoevropski u odnosu na sve indoevropske jezike).

Jedan broj radova usredsređen je na dijalekatsku problematiku: opštu, pojedinih praslovenskog dijalekta, ili na kontrastiranje dve dijalekatske grupe koje vodi uspostavljanju određenih izoglosa: Г. Цыхун (Minsk) "Арэальная структура праславяншчыны" (ističe značaj pojmovnog razlikovanja dijalekatske podjeljenosti praslovenskog jezika, kao genetski uslovljene pojave, od arealne ili arealno-tipološke segmentiranosti, koja pokazuje stepen i pravce inovacionih procesa u čijem centru se nalaze češki i slovački jezik); B. Oczkowa (Kraków) "Południowo-słowiańska wspólnota językowa (pewniki i wątpliwości)" (daje pregled kriterija za definisanje južnoslovenske jezičke zajednice, klasifikujući ih kao pouzdane i problematične); R. Krajčović (Bratislava) "Praslovančina v karpatskej kotline a jej vývin" (uvažavajući, pored jezičkih fakata, i arheološke i istorijske nalaze, kao i najnovije teorije o prapostojbini Slovena, prati etape pretvaranja praslovenskog u slovački jezik od VIII do XI veka n.e.); H. Popowska-Taborska (Warszawa) "Wczesne dzieje północno-zachodnich krańców Słowiańszczyzny w świetle faktów językowych" (nizom inovacija zajedničkih za kašupski i lužičke jezike argumentuje stav o njihovoj arealno-tipološkoj vezi u ranim fazama razvoja); A. Loma (Beograd) "Mundartliche Gliederung des späten Urslavischen und frühe slavische Stammesbildungen (Mit besonderer Rücksicht auf die sorbisch-serbischen Isolexen)" (naglašavajući da je današnja trihotomija slovenskih dijalekata u poretku istok - zapad - jug rezultat relativno novog, poznopraslovenskog razvoja, autor ističe i dokumentuje značaj koji za proučavanje najstarijih stanja imaju podudarnosti između slovenskog juga i severa, poreklom iz doba pre narušavanja praslovenskog prostornog kontinuumu nemačkim, odnosno mađarskim, "klinovima". Već poznatim izoglosama orientisanim u pravcu sever-jug, slovenačko-češkim i srpskohrvatsko-slovačkim, autor

dodaje snop lužičko-srpskohrvatskih izoglosa u vidu glosara od 30-ak "srbizama"); A. Šivic-Dular (Ljubljana) "Južnoslovensko - zahodnoslovenske izoglose in njihov pomen za praslovensko dijalektologijo (na slovanskem fitonimu za 'Alnus')" (izuzetno detaljno prati distribuciju svih kontinuantii psl. **olъxa*, **olъša*, **elъha*, **elъša* (sa podvarijantama **jelъxa*, **jalъša*) na čitavom slovenskom terenu, pa utvrđuje da je najviše varijanti sva četiri oblika ovog, u toponimiji veoma čestog, fitonima posvedočeno u slovačkom jeziku, što se razume kao još jedna potvrda njegovog centralnog položaja, najbliže žarištu praslovenskih inovacija); J. Dudášová-Kriššáková (Prešov) "K otázke juhoslavizmov v strednej slovenčine" (pregledni rad o južnoslovenskim elementima u centralnim slovačkim govorima - po autorki, jednoj od najviše diskutovanih tema u poslednjih sto godina); L. Moszyński (Gdańsk) "Językowe i pozajęzykowe kryteria dotyczące podziału dialektycznego prasłowiańszczyzny" (ističe razliku između leksičkog regionalizma i dijalektizma, a osnovnim smatra pitanje mere u kojoj se leksička diferencijacija praslovenskog jezika može identifikovati sa njegovom dijalekatskom strukturom, te zaključuje da leksiku čiji se areal poklapa sa dijalekatskim prostiranjem treba smatrati dijalektizmima, dok ostalo spada u regionalizme). U izvesnom smislu ovom tematskom krugu pripada i R. Eckert (Berlin) "Partiell urslawisch-baltische Entsprechungen und ihre Interpretation" (razmatra nekoliko slovensko-baltskih delimičnih podudarnosti na nivou dijalekata ta dva jezika).

Veliki broj radova bavi se praslovenskim nasleđem problemski ili tematski, pri čemu su hronološke i dijalekatske granice u drugom planu ili su nebitne. To su pretežno etimološki radovi, različitih profila i dijapazona: Л. В. Куркина (Moskva) "Термины подсеčno-огневого земледелия в составе праславянского словаря" (nekoliko glagola iz ove skupine razmatraju se u funkciji hronološke stratifikacije i arealnog grupisanja elemenata cele tematske grupe reči, čime se pokazuje kako takva analiza može biti relevantna za opisivanje dijalekatskih odnosa u raznim etarapama razvoja praslovenskog jezika); Ж. Ж. Варбот (Moskva) "О погнездовой ориентации при реконструкции и этимологизации праславянского лексического фонда" (prednosti ovakvog metoda prikazuju se revidiranjem postojeće etimologije psl **trъvati*: ne od ie. **tr̥-/tr̥v-*, već zajedno sa psl. **truti* i **tra(ja)ti*, od psl. **terti*, **trьo*. Slučaj identifikovanja etimološke podudarnosti dva tvorbena lanca poreklom od istog etimološkog gnezda na osnovu strukturnog paralelizma fonetski različitih oblika ilustruje se leksičkim parom rus. dij. *koparu-lja* : *čeparulja* 'korito izdubljeno u drvetu' < **kopati* : **čepati*); J. Влајић-

Поповић (Београд) "Семантика као фактор у формирању етимолошког гнезда" (pošavši od semantike, daje formalne argumente za prestrukturiranje etimološkog гнезда psl. *kositi tako što tradicionalno rekonstruisanom paru homonimnih denominala pridodaje treći, primarni glagol *kositi III "seći; ударати; tući se; свадати se itd.", u kome je realizovan -o- vokalizam ie. korena *kes- /*kos- /*ks-); L. Selimski (V. Trnovo - Katowice) "Z prasłowiańskeigo dziedzictwa leksykalnego w gwaraх буłgarskich" (ukazuje na nekoliko bugarskih dijalekatskih reči kojima se mogu korigovati ili dopuniti tumačenja u novijim etimološkim rečnicima i studijama); M. Bjeletić (Београд) "Praslovenska leksika u etimološkom rečniku srpskohrvatskog jezika" (principi selekcije tipova reči koje čine odrednicu detaljno su ilustrovani primerima iz "Ogledne sveske" budućeg Etimološkog rečnika srpskog jezika); W. Sędzik (Kraków) "Słowiańskie 'zewnątrz, na zewnątrz, foras, foris, extra'" (tvorbena i semantički razlikuje tri grupe termina za taj pojam: kontinuantе psl. *vъnъ : *vъně, koje su i opšteslovenske; izraze kao *na polje - na polju* i *na dvorъ - na dvorě* koji su arealno komplementarni na slovenskom terenu; raznovrsne lokalne inovacije - npr. polj. *zewnątrz*, sln. *zunaj*, rus. *snarúzi* itd.- pri čemu se hronologija tri grupe poklapa sa razvojnim putem od jezičkog jedinstva do disperzije); M. Wojtyła-Świerzowska (Kraków) "Elementy kentumowe w słownictwie prasłowiańskim" (na primeru nedovoljno proučenog problema tzv. kentumskih upada u praslovensku leksiku pokazuje kako jezički materijal može da se upotrebi za rekonstrukciju određenog modela sveta starog više hiljada godina; analiza leksike sa tom fonetskom "anomalijom" pokazuje da ona pripada određenim kulturno-civilizacijskim slojevima pošto njome denotirane realije odražavaju tri različita kentumska supstrata sa kojima su satemski pre-Prasloveni dolazili u kontakt u svojim migracijama tokom različitih epoha; detaljnim etimološko - semantičkim pretresom psl. *koto, *klětъ i *gordъ autorka utvrđuje da prvi uopšte ne pokazuje kentumski refleks niti je graditeljski termin, da je drugi graditeljski termin pozajmljen iz nepoznatog kentumskog jezika, dok je treći autohton kentumski refleks, nasleđen iz praindoevropskog, iz epohe slabe diferenciranosti ie. dijalekata na grupe kentum i satem); G. Rikov (Sofija) "The Long Root Vowels in the Slavic Verbs of the Type *běžo, sěko, zějo*" (odbacuje teorije po kojima su glagoli ovog tipa balto-slovenska inovacija i prepoznavši njihove pandane u ostalim ie. dijalektima, sudi da su oni predstavnici ie. proterodinamičkog prezenta i preterita); W. Basaj (Warszawa) "Najstarsza warstwa frazeologii słowiańskiej" (preglednim radom osvetljava rezultate do kojih su došli istraživači ovog problema i ne-rešene metodološke probleme koje su oni identifikovali kao prepreke napretku u toj

oblasti). Ovoj grupi radova najbliži su i nekoliko onomastičkih priloga: J. Udolf (Heidelberg) "Typen urslavischen Gewässernamen", A. Cieślakow (Kraków) "Czy istniali przezwiska w antroponimii prasłowiańskiej?", M. Malec (Kraków) "Początki słowiańskich imion w formie imiesłowów biernych", M. Majtan (Bratislava) "Słowansko-slovenske osobne meno 'Mojtech'".

Zbornik se završava nekolicinom prigodnih priloga posvećenih jubilentima: T. Z. Orłóś (Kraków) "Studia Tadeusza Lehra-Spławińskiego nad słownictwem prasłowiańskim"; J. Siatkowski (Warszawa) "Badania Zdisława Stieberta nad prasłowiańszczyzną"; L. Bednarczuk (Kraków) "Rozpad języka prasłowiańskiego w świetle badań Tadeusza Milewskiego i nowszych hipotez etnogenetycznych"; T. Szymański (Kraków) "Język prasłowiański w ujęciu Franciszka Sławskiego"; J. Rusek (Kraków) "Aspekt słowotwórczy w dyskusjach nad zróżnicowaniem języka prasłowiańskiego (w ujęciu F. Sławskiego i jego uczniów)"; B. Walczak, M. Walczak (Poznań) "Leszek Ossowski o praojczyźnie Słowian"; W. Witkowski (Kraków) "Poglądy St. Smal-Stockiego na pochodzenie języka ukraińskiego po osamdziesiąciu latach"; K. Wrocławski (Warszawa) "O formie artystycznej tekstów ludowych zapisanych przez M. Małeckiego w Macedonii Egejskiej".

Jasna Vlajić-Popović